

BURSALI RAHMÎ'NİN DİVANI ÜZERİNE*

Mustafa ERDOĞAN**

Özet

Asıl adı Pîr Mehmed Çelebi olan Rahmî (ö. 1567), XVI. yüzyıl kaynaklarına göre, o dönemde yaşayan şâirlerin en değerlilerinden biridir. Hakkında kaynaklarda epeyce malumat bulunan Rahmî'nin bazı şiirleri daha önceden mecmualardan derlenerek Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan ve Prof. Dr. Sabahattin Küçük tarafından makaleler halinde yayımlanmıştır. Ancak şairin son zamanlarda tespit edilen Türkçe Divanı hakkında bugüne kadar herhangi bir ilmî yayın yapılmamıştır. Bu yazıda, Bursalı Rahmî'nin Türkçe Divanı ilk defa ilim âlemine tanıtılıp, eserin şekil ve içerik açısından incelemesi yapılacaktır.

*

Anahtar Kelimeler

Bursalı Rahmî Divanı, Pîr Mehmed Çelebi, divan edebiyatı, şiir.

*

ON DİVAN OF RAHMÎ OF BURSA

Abstract

According to XV'th century Ottoman Bibliographical sources Rahmi who's real name is Pîr Mehmed Çelebi (d. 1567) is one of the best poets of the era. Some poems of Rahmî whom we can find a lot of information in bibliographical sources published by Dr. Ali Nihat Tarlan and Dr. Sabahattin Küçük. But unfortunately his divan was not found so far. In this article firstly we introduce in terms of content and form the Turkish Divan of Rahmi.

*

Key Words

Divan of Rahmî of Bursa, Pîr Mehmed Çelebi, literature of divan, poetry.

* Bu yazı Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'nde yayımlanmıştır. Yıl 14, S 34, Erzurum, 2007, s. 21-45.

** Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Arş. Gör.

Giriş

XVI. yüzyıl, klâsik Türk şiirinin bir bakıma zirve dönemidir. Edebiyat tarihimizin en meşhur isimlerinden olan Fuzûlî ve Bâkî'nin yanı sıra Hayâlî Bey, Zâtî, Yahyâ Bey, Nev'î, Rûhî, Hayretî gibi başarılı şâirler de bu asırda yaşamıştır. Bunlar ortaya koydukları eserlerle Türk şiirini hayâl, his ve teknik bakımlarından geliştirerek klâsik bir zemîne oturtmuş, yerli bir hüviyet kazandırmış ve Türk dili ile aruzun başarılı örneklerini vermişlerdir. Dikkat edilirse adları anılan, eserleri ve şahsiyeti üzerinde ciddî bilimsel çalışmalar yapılan şâirlerin hepsi de divan sahibidir. Bu noktada divan sahibi olmak, şâirler için tanınma bakımından önemli bir unsur olarak görünmektedir. Osmanlı döneminde yetişmiş, fakat divan oluşturmadığı ya da divanı ortada olmadığı için tanınmamış pek çok şâir olduğu söylenebilir. Bu durumda ilgili şâirler için verilen bilgiler ve yapılan değerlendirmeler de eksik kalmaktadır. İşte bu durumda olan şâirlerden biri de Bursalı Rahmî'dir.

XVI. yüzyılın değerli şâirlerinden biri olduğu hususunda kaynakların ittifak ettiği Rahmî, dönemin ünlü edebiyatçı ve tarihçisi Gelibolulu Âlî'ye göre o devrin Bursa şâirlerinin en iyisidir¹. Ancak buna karşılık Rahmî, biraz da divanının olmaması ya da bulunamaması yüzünden, edebiyatımızda hak ettiği ilgiyi görememiştir. Ayrıca şâir, edebiyat tarihimizde mecmualardan derlenen sınırlı sayıdaki şiiri ve mesnevîlerinden hareketle ve fakat bize göre eksik olarak değerlendirilmiştir.

İşte son dönemdeki araştırmalar sırasında, Rahmî'nin kaynaklarda pek bahsedilmeyen, bütün araştırmalarda da nüshasının olmadığı söylenen divanının yazma bir nüshası ortaya çıkmıştır. Bu yazıda, Rahmî'nin divanı tanıtılacak, yayınlanmayan şiirlerinden bazı örnekler sunulacaktır. Rahmî'nin hayatı ve diğer eserleriyle ilgili olarak kaynaklarda genel bilgiler bulunduğundan özel olarak o konuya girilmeyecek, fakat hayatıyla ilgili divandaki kayıtlar yeri geldikçe nakledilecektir.

Kaynaklarda Rahmî Dîvanı ve Dîvanla İlgili Bilimsel Çalışmalar

Rahmî'nin yaşadığı XVI. yüzyılda yazılmış tezkirelerde, şâirin divanı olduğuna dair bir kayıt yoktur. Sehî Tezkiresi'nde Rahmî; “*şî're mâyîl nev-niyâz-ı kâbil tarz-ı gazelde bi-bedel*” diye tanıtılmakta ve şiirlerine iki beyit örnek verilmekte, fakat divanından hiç söz edilmemektedir². Latîfî Tezkiresi'nde ise “*Rengin elfâz ve nâzûk edâ ile Kitâb-ı Şâh u Gedâ'sı ve istimâ' u pesende kâbil eş'âr-ı dil-güşâsı vardır*” denilmekte ve şâirin üç beyti zikredilmektedir. Görüldüğü gibi, burada şâirin Şâh u Gedâ isimli eseri anılmakta, fakat divanından hiç bahsedilmemektedir³. Bu asrın tezkirecilerinden, şâiri bizzat tanıyan hemşehrîsi

¹ Rahmî ile ilgili bilgi veren XVI. yüzyıl kaynakları sonraki notlarda sırasıyla anılacaktır. Âlî'nin ifadesi için bk. *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Haz. Mustafa İsen, Ankara, 1994, s. 267.

² Günay Kut, *Heşt Bihişt Sehî Beg Tezkiresi*, Harvard, 1978, s. 299.

³ Rıdvan Canım, *Latîfî Tezkiretü'ş-Şu'ara ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*, Ankara, 2000, s. 270.

Âşık Çelebi de şâirin güzelliğini, ahlâkını ve şiirlerini epeyce övdükten sonra “*gazeliyyâtı müsellemdür Şâh u Gedâ nâm kitâbı vardır ol dahı makbûl-i âlemdür*” demekte ve divanından söz etmemektedir⁴. Aynı şekilde Kınalı-zâde Hasan Çelebi de tezkiresinde Rahmî’yi uzun uzun övmek ve Şâh u Gedâ’nın ismini vermekle birlikte divanından bahsetmemekte⁵, Beyânî Tezkiresi’nde şâirin özellikle müseddes, müsebbâ’, müsemmen ve benzeri şiirlerde başarılı olduğu ifade edilmekte, fakat divanından yine bahsedilmemektedir⁶. Ahdî Tezkiresi’nde “*eş’ârı bî-had ve güftârı lâ-yu’addur*” denilmekte, Kühü’l-Ahbâr’ın tezkire kısmında “*üç dörd kitâb te’lîfî ile nâm-dâr*” olduğu söylenmekte, ancak yine divanından söz edilmemektedir⁷.

Rahmî’nin yaşadığı devirde yazılan bu tezkirelerde divanından bahsedilmemesi, onun muhtemelen divanını toplayamadığını göstermektedir. Şâirin divanından ilk olarak XVII. yüzyılın başında yazılan Kaf-zâde Fâizî’nin Zübdetü’l-Eş’âr isimli tezkiresinde bahsedilmektedir. Fâizî, “bu ebyât divanından intihâb olındı” diyerek şâirin bir divanı olduğunu haber vermektedir⁸. Şâirin divanından söz eden diğer bir önemli kaynak da yine XVII. yüzyılda Kâtip Çelebi (ö. 1657) tarafından kaleme alınmış olan Keşfü’z-Zünûn’dur. Bu eserde Rahmî’nin Türkçe bir divanı olduğu açıkça zikredilmektedir. Aynı kayıtlar, Bağdatlı İsmail Paşa’nın İzâhu’l-Meknûn ve Hediyetü’l-Ârifin isimli eserlerinde de bulunmaktadır⁹. Bu ifadelerden Rahmî Divanı’nın XVII. yüzyılda tertip edildiği ya da ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak daha sonra kaleme alınan Kâmûsu’l-A’lâm, Osmanlı Müellifleri, Sicill-i Osmânî ve Tuhfe-i Nâilî gibi önemli biyografik kaynaklarda divandan söz edilmemesi¹⁰ adı geçen divanın belki de daha sonra ortadan kaybolduğunu göstermektedir.

Bunlardan başka Cumhuriyet döneminde yapılmış çalışmalarda da Rahmî’nin divanının, en azından nüshasının, olmadığı belirtilir. Genel kaynakların

⁴ Filiz Kılıç, *Meşâirü’ş-Şuarâ İnceleme Tenkitli Metin*, Gazi Üniversitesi, SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1994, C. II, s. 748-753.

⁵ Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara, 1989, C. 1, s. 401-404.

⁶ Beyânî Mustafa bin Cârullah, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara, 1997, s. 100.

⁷ Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu’arâsı*, Ankara, 2005, s. 311-312; *Kühü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısmı*, s. 218-219.

⁸ Kaf-zâde Fâizî, *Zübdetü’l-Eş’âr*, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum, Nu. 1325, vr. 45b. Bu eserde Rahmî’nin şiirlerine örnek olarak yazılan 18 beyitten 14’ü üzerinde durduğumuz divan nüshasında yer almaktadır. Ancak tezkiredeki 4 beytin elimizdeki nüshada olmaması, Kaf-zâde’nin farklı bir nüshayı gördüğü ve ondan seçimler yaptığını düşündürmektedir.

⁹ Kâtip Çelebi’nin ve İsmail Paşa’nın eserleri Şerafeddin Yaltkaya ve Kilisli Rif’at tarafından hazırlanarak yayınlanmıştır. Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn an Esâmî’l-Kütübü ve’l-Fünûn*, Beyrut, 1992, C. 1, s. 789; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu’l-Meknûn fi’z-Zeyli alâ-Keşfü’z-Zünûn*, Beyrut, 1992, C. 3, s. 504; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü’l-Ârifin Esmâü’l-Mü’ellifin ve Âsârü’l-Musannifin*, Beyrut, 1992, C. 6, s. 249-250.

¹⁰ Şemseddin Sami, *Kâmûsu’l-A’lâm*, Ankara, 1996 (İstanbul, 1306’dan tıpkıbasım), C. 3, s. 2270; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, Ankara, 2000 (İstanbul, 1333’ten tıpkıbasım), C. 2, s. 180; Mehmed Süreyyâ, *Sicil-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, Haz. Mustafa Keskin-v.d., İstanbul, 1996, C. II, s. 414; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara, 2001, C. 1, s. 329-330.

dışında, bildiğimiz kadarıyla Rahmî hakkında yapılmış belli başlı bilimsel çalışmalar şunlardır:

- Ali Nihat Tarlan, *Şiir Mecmualarında XVI. ve XVII. Asır Divan Şiiri, Rahmî ve Fevrî*, İstanbul, 1948, s. 1-52.
- Sabahattin Küçük, “16. Yüzyıl Şâirlerinden Bursalı Rahmî Çelebi ve Şiirleri”, *MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi*, Âmil Çelebioğlu Armağanı, S. 7 (1993), s. 423-472.
- Gülgün Erişen, *Bursalı Rahmî ve Gül-i Sad-Berg’i*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990; aynı yazar, “Bursalı Rahmî ve Gül-i Sad-Berg’i”, *Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, C. 10, S. 1 (1992), s. 285-315.
- Pervin Aynagöz, “Bursalı Rahmî’nin Gül-i Sad-Berg’i Üzerine Bir Değerlendirme”, *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, C. 3, S. 1 (1989), s. 1-27.
- Turan Boranoğlu, *Bursalı Rahmî Çelebi Divanı’nın Tahlili*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1997¹¹.
- Sevim Birici, *Bursalı Rahmî Şâh u Gedâ*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1996.

Yukarıda söylediklerimize ilâve olarak şunu da söylemenin yararlı olacağına inanıyoruz: Özellikle yurt dışında hazırlanan bazı yazma kataloglarında Divan-ı Rahmî isimli eserlere rastlanmakta ve bu divanlardan bazıları Bursalı Rahmî’ye aitmiş gibi gösterilmektedir. Ancak metinler incelendiğinde bu divanların maalesef Bursalı Rahmî’ye değil, Kırmılı Rahmî’ye ait olduğu anlaşılmaktadır¹².

Bursalı Rahmî Dîvanı

Araştırmalarımız sırasında rastladığımız Bursalı Rahmî Divanı’nın bugün itibarıyla bilinen tek nüshası, Ankara Millî Kütüphane yazmaları arasında bulunmaktadır¹³. 28 Ocak 1992 tarihinde Abdullah Öztemiz’den satın alınan eserin fizikî özellikleri şu şekildedir:

Açık kahverengi meşin sırtlı, siyah bez kaplı cilt; 220x150-180x72 mm. ölçülerinde; cedîd kâğıt; muhtelif satır; çoğunlukla çift, bazen tek sütun; bozuk ta’lik yazı; müstensih ismi, istinsah yeri ve tarihi yok. Divan-ı Rahmî yazmanın 1b-46b varakları arasındadır. Yazmada 49b-57b yaprakları arasında Sa’yî’nin gazelleri bulunmaktadır.

¹¹ Bu çalışma, Rahmî Divanı’nın müstakil bir nüshasına dayanmamaktadır. Çalışmada, Ali Nihat Tarlan ve Sabahattin Küçük’ün yayımladıkları şiirler ile tezi hazırlayanın tespit ettiği az sayıdaki şiir esas alınmıştır. Nitekim tezin girişinde bu durum dile getirilmektedir. Bk. Boranoğlu, *age*, s. XI-XII.

¹² Mesela bk. *Mısır Millî Kütüphanesi Yazma Eserler Katalogu*, Kahire, 1989, C. II, s. 68-69; *Kitabhane-i Ayetullah el-uzma el-Mar’âşi el-Necefî* (İran), Haz. Hüseyin Muttaki, ?, 2002, C. I, s. 119.

¹³ 06 Mil. Yz. A 6803/1.

- Baş (vr. 1b): Şeh-i gâbrâ sipihr üzre nitekim Rûm sultânı
Kevâkib ‘askeriyle menzil itdi hâveristânı
- Son (vr. 46b): Bİ-başîret olımaz müdrik-i feyz-i dîdâr
Herkesi nûr görünmez Cebel-i Mûşî’den¹⁴

Divan’ın baş kısmında, şiirlerden önce (vr. 1a), divandaki ile aynı hatta, kim tarafından yazıldığı belli olmayan Rahmî’yi övücü nitelikte, sonunda *sah* kaydı olan mensur bir kısım; ardından da Rahmî’nin vefatına Cinânî’nin yazdığı tarih manzûmesi yer almaktadır. Bu kısmı aşağıya yazıyoruz:

Fî-Hakķı Rahmî Çelebi

*Feşâhat mülkinüñ pādşâhı vü belâgat diyârınıñ şâhı vü leţâfet gülzârınıñ
gül-i ra’nâsı vü zarâfet deryâsınıñ dürr-i yektâsı meydân-ı ‘ışkuñ merdânesi vü
deryâ-yı maħabbetüñ dür-dânesi vü ‘ışk sarrâfinuñ gevher-i vâlâsı şîve şahrâsınıñ
serv-i bâlâsı vü sebzezâr-ı hüsünüñ dil-bendi vü hûblık ma‘deninüñ gevher-i
ercmendî ya’ni Rahmî Çelebi Efendî.*

Rahmî Çelebi Merhûmuñ Vefâtına Târîhdür

*[fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün]
Rahmî-i şâ‘ir ki der-bezm-i fenâ
Câm-ı telh-i merg-râ nâ-geh çeşîd*

*Behr-i târîh-i Cinânî-i gedâ
Guft yârâ rahmet-i Rahmî mezîd-Sene 975¹⁵*

Divan’dan sonra (vr. 47b) ise Latin harfleriyle şu kayıt bulunmaktadır: “Müretteb Divan-ı Rahmî Çelebi (Rahmî-i Kadîm) (Nakkaş Balı oğlu Pîr Mehmed) ölümü: 1566 Bursa-Yenişehir. Şimdiye dek yeryüzünde ele geçen tek nüsha, geçen yüzyılda istinsah edilmiş yahut bu yüzyıl başlarında” Yine aynı sayfada, aynı yazı ile divanda geçen manzûmelerin nazım şekillerinin ve sayılarının dökümü, Rahmî’nin bir beyti ve Rahmî ile ilgili kaynakların bir listesi de yer almaktadır.

Genel olarak mürettep sayılabilecek divanın muhtevâ dökümü şu şekildedir:

¹⁴ *Millî Kütüphane Yazmalar Katalogu-VI* (Türkçe Divanlar), Haz. Müjgan Cunbur-vd., Ankara, 2001, s. 61.

¹⁵ Rahmî hakkındaki bu ifadelere Ankara Millî Kütüphane’de Yz. A 7077’de bulunan ve 1596’da yazılmış olan Mecmu’a-i Eş’âr içinde de rastladık (vr. 51a). Tarih manzûmesi için ayrıca bk. Cihan Okuyucu, *Cinânî Hayatı Eserleri Divanının Tenkidli Metni*, Ankara, 1994, s. 718. Tarihin son mısraındaki “yârâ” kelimesi Cinânî Divanı’nda isabetli olarak “bâdâ” şeklindedir ve böyle olunca mısradan (*guft* hariç) 975/1567 tarihi çıkmaktadır.

Nazım Şekli	Sayısı	Bulduğu varaklar
Kasîdeler	12	1b-11a
Kıt'a (tarih)	1	11a
Musammatlar	23	11b-21a
Gazeller	160	21b-46a
Kıt'a	1	46a
Beyitler	14	46a-46b

Bu noktada Rahmî'nin divanında olması muhtemel şiirleri üzerine yapılmış daha önceki yayımlarla, üzerinde durulan Rahmî Divanı'nı manzûme çeşidi ve sayısı bakımından karşılaştırsak şöyle bir tablo ile karşılaşıyoruz¹⁶.

Nazım Şekli	A.N. Tarlan	S. Küçük	T. Boranoğlu	Divan
Kaside	1	3	-	12
Musammat	8	2	-	23
Gazel	41 ¹⁷	41	11	160
Kıt'a	-	-	1	2
Rubai	-	-	1	-
Beyit	22	-	13	14
Toplam	72	46	26	211

Divanda yer alan manzûmeleri daha ayrıntılı olarak incelemek istersek, divanın en başında kasîdelerle karşılaşıyoruz. Kasîdelerden ilki, “Kasîde-i Rahmî Li-Medhi Sultân Süleymân Hân” başlığını taşımaktadır. Başlığından da anlaşılacağı üzere Kanunî için yazılmış bir medhiye olan bu kasîde, 36 beyitten oluşmaktadır. Şâir manzûmenin 30. beytinde hem mahlasını söyler hem de padişahın gönlündeki gizli sırları keşf etmesini ister.

Şehâ rây-ı cihân-ârâya 'arz-ı hâl ider **Rahmî**
Diler keşf eyleye dilde olan her râz-ı pinhân¹⁸

¹⁶ Diğer bazı yayınlarda da yer yer Rahmî'nin şiirleri bulunmaktadır. Meselâ; Mehmed Çavuşoğlu, “Şehzâde Mustafa Mersiyeleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 12 (Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı), İstanbul, 1982, s. 665-668; M. Fuad Köprülü, *Divan Edebiyatı Antolojisi*, Yayına Haz. Ahmet Mermer, Ankara, 2006, s. 148-149, 170. Ancak, tabloda özellikle Rahmî'nin divanı ile ilgili çalışmalar değerlendirilmiştir.

¹⁷ Tarlan yayınında gazel sayısı 40 gibi görünüyorsa da, ilgili yayının sonundaki “...keşfî vasfında didüğü gazeldür” başlıklı 3 beyitlik manzûme de tarafımızca gazel sayılmış, böylece gazel sayısı bir artarken, beyit sayısı üç azalmıştır. Nitekim bu gazelin metni Aşık Çelebi Tezkiresi'nde 8 beyit olarak yer almaktadır. Bk. Kılıç, *age*, C. II, s. 752-753.

¹⁸ *Divan-ı Rahmî*, Ankara Millî Kütüphâne, Yz. A 6803/1, vr. 2a. Bundan sonra Rahmî Divanı'ndan yapılacak alıntılarda her defasında dipnotu verilmeyecek, yalnız metinden sonra parantez içinde ilgili kısmın varak numarası yazılacaktır.

Divanda ikinci sırada yer alan kasîdenin başlığı ve muhtevâsı öncekiyle aynıdır. 48 beyit uzunluğundaki bu kasîde daha önceden Sabahattin Küçük tarafından yayımlanmıştır¹⁹. Giriş kısmında zamandan, zamânedен, insanlardan şikâyet edilen bu manzûmedeki iki beyit bizim özellikle dikkatimizi çekmiştir. Bunlardan birincisinde, zamanın ve insanların gidişinin kötülüğünü görüp inzivaya çekilen şâirin kulağına ansızın gelen bir ses nakledilir. Bu beyit şöyledir:

‘Arabdan sefer kııl yüri mülk-i Rûma
Şinâver olup şal bu bahır içre lenger (2b)

Rahmî bu kasîdenin 38. beytinde ise padişaktan yardım isterken, Arap’tan Acem’den gelen şâirlerin “ber-murâd” olduklarını kendinin ise muradına kavuşamadığını söyleyerek şöyle şikâyette bulunur:

Çamu ber-murâd oldu ben nâ-murâdam
‘Arabdan ‘Acemden gelen her sūhanver (3a)

Bu iki beyit yan yana getirilince Mesîhî’nin de

Mesîhî gökden inseñ saña yer yok
Yüri gel var ‘Arab’dan yâ ‘Acem’den²⁰

diye şikâyet ettiği, İran’dan yahut Arap ülkelerinden gelen şâirlere, âlimlere büyük değer verilip iltifat edilmesi hakikati ortaya çıkmaktadır. Anlaşılan Rahmî de bundan rahatsız olmuş ki bu beyitleri söylemiştir²¹.

Üçüncü sıradaki kasîde, “Kasîde-i Rahmî Çelebi” başlığını taşımaktadır. Tamamı 28 beyit olan, *ruze* redifli bu kasîde daha önce Ali Nihat Tarlan tarafından yayımlanmıştır²².

Divandaki dördüncü kasîdenin başlığı, “Kasîde-i Rahmî Çelebi Li-Medhi H’âce-i Sultân Selîm”dir. Kasîdenin kim için yazıldığı açıkça belirtilmemiştir. Tamamı 35 beyit olan bu manzûmenin girişinde bir bahar tasviri yapılmaktadır ve arada bir de gazel söylenmiştir. Bu kasîde gerçekten güzel hayaller ve sanatlarla örülmüştür. Örneğin Rahmî, bahar mevsiminde bitkilerin güneş ışığına olan meylini, bir bebeğin süte uzanmasına benzeterek, teşbih, tenâsüp, tezat gibi sanatların da yardımıyla, şöyle anlatmaktadır:

Leben-i mihr aķıcaķ burc-ı ĥamelden ĥâke
Tıfl-veş meyl ider evce nebât-ı esfel (4a)

¹⁹ Küçük, *agm*, s. 444-448.

²⁰ *Mesîhî Dîvânı*, Haz. Mine Mengi, Ankara, 1995, s. 231.

²¹ Bu konuda ayrıca bk. Mustafa İsen, “Yürü Var Gel Araptan Ya Acemden”, *Ötelerden Bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara, 1997, s. 305-315.

²² Tarlan, *age*, s. 6-7.

Yine bahar mevsiminde dağların bir anlamda elbise değiştirmesini şâir hüs-n-i ta'lîl sanatıyla şöyle ifade etmektedir:

Giydiği kaçımı şad pâre idince kühsâr
Virdi bir ağlas-ı ser-sebz bahâr aña bedel (4b)

Kasîdenin sonunda ise Rahmî, kendi nazım şekerini gören diğer şâirlerin, şeker üstüne üşüşen bal arıları gibi şiirine meyledeceklerini söyleyerek övünür:

Şand-i nazmum ki göre mâyil olurlar şu'arâ
Şeker üstüne üşer nite ki zembür-ı 'asel (5a)

Rahmî Divanı'ndaki beşinci kasîde, "Kasîde-i Rahmî Çelebi" başlığıyla yazılmıştır. "Tîr" redifiyle ve 30 beyit halinde yazılan manzûmenin 15. beytinden itibaren Sultan II. Selim övülmektedir. Gelibolulu Âli, Rahmî'nin hayatını anlatırken "...*Bi'l-âhare sene seb'in ve tis'amie esnâlarında şehzâde-i kâm-bîn ve vâris-i taht u tâc ü nigîn olan Sultân Selîm Hân-ı Cemşîd-âyîn atebe-i ulyâsına vardı. Tîr ü kemân evsâfında bir kasîde ile arz-ı hâl kıldı. Hattâ bu makûle bir kıt'a ile sarâhaten arz-ı hâle dahi muhtâc oldu. Tâ ki bir şefâ'at-nâme virülüp yigirmi akça medreseye dest-res buldı...*" demektedir ki bahsedilen kasîde bu olsa gerektir²³. Buradan kasîdenin 970 (1562) yılı civarında ve şâirin vefatından beş yıl kadar önce yazıldığı ve o yıllarda henüz şehzâde olan II. Selim'e sunulduğu, bunun üzerine Rahmî'nin yirmi akçe maaşla müderrisliğe tayin olunduğu ortaya çıkmaktadır. şâir kasîdenin 25, 26. beyitlerinde hem mahlasını söyler hem de "süz-ı dil"den dem vurur ve dolayısıyla Sultan Selim'den yardım ister:

Bir şem'dür ucındaki peykânı şu'ledür
Şâh-ı cihâna süz-ı dilüm tâ ki yana tîr

At çerçe âh okını idüp şaddünji kemân
Bir gün ola ki irişe **Rahmî** nişâne tîr (5b)

Divandaki altıncı kasîde *deryâ* redifli ve 27 beyittir. Kasîdenin memdûhunun kim olduğu belli değildir. Manzûme, umûmiyetle denizle ilgili hayâller, teşbih ve

²³ *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, s. 218. Mehmed Çavuşoğlu, bu kasîdenin sunuluşuyla ilgili bilgi verirken, Âli'nin yukarıdaki ifadesinde geçen "*Hattâ bu makûle bir kıt'a ile sarâhaten arz-ı hâle dahi muhtâc oldu.*" cümlesine dikkat etmemiş olmalı ki ilgili eserde bu sözlerin hemen ardından verilen iki beyitlik kıt'ayı bahsedilen kasîdenin bir parçası olarak değerlendirmiştir. (Bk. Mehmed Çavuşoğlu, "Kasîde", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-417 (Temmuz-Eylül 1986), s. 23-24.) Halbuki Âli'nin cümlesinden de anlaşıldığı üzere, Künhü'l-Ahbâr'da bu cümlelerden sonra yazılan iki beyit, Rahmî'nin bahsedilen kasîdeden ayrıca ve açıkça halini arz etmek için yazdığı bir kıt'adır.

teşhis sanatları üzerine kurulmuştur. Şâir kimi zaman denizle ilişkilendirerek kendi kötü hâlimden de şikâyet eder:

Derûnı la'l ü yâķût ile mercân ile pür şanmağ
Benüm gibi elinden rûzgâruñ kan yuţar deryâ

Degüldür huşk-leb bir ter-ţabî'at hûbdur gûyâ
Gehî sincâbi gâhî mâ'i hârâlar geyer deryâ

Şabâ zencîr urup gömgök delü dîvâne olmışdur
Görünce kef geçer cānānı kendinden geçer deryâ

Başumdan geçmedük bir nesne yoķdur rûzgār ile
Gözüm yaşı gibi görmüş hezārān şūr u şer deryâ (6a)

Yedinci kasîde *nevrûz* redifli ve 34 beyittir. Kasîdenin girişinde, Türkler için önemli bir gün olan nevrûzun gelişi, gelişiyle tabiatta meydana gelen değişiklikler vs. edebî bir üslupla anlatılmaktadır. Nevrûzun gül bahçesine yılda bir kez gelişinin ve gelişiyle (21 martta) gece gündüzün eşit olmasının anlatıldığı beyitleri örnek olarak aşağıya yazıyoruz.

Yılda bir kerre ider Ka'be-i gülzârı tavâf
Sa'y idüp nûr gören hâciya beñzer nevrûz

Maķdeminden nola açılса benefşeyle semen
Gelse olur gice gündüzle berâber nevrûz (6b)

Kasîdenin medhiye bölümünde övülen kişi belli olmamakla birlikte, burada geçen azîmü's-şân, defterdâruñ, şâhâ, şeh gibi ifadelerden övülen kişinin üst düzey bir yönetici, belki de padişah olduğu tahmin edilebilir. Bu kasîdenin 28 ve 29. beyitlerinde Rahmî mahlasını söyler ve mâdihinden şöyle yardım ister:

Cûd-ı ihsānuña **Rahmî** nola olsa mazhar
Hâr u hâşâke bahâr ile virür fer nevrûz

Gözlerüm gözlese nola nazar-ı ihsānuñ
Nergisüñ dîdesini itdi münevver nevrûz (7a)

Divandaki sekizinci kasîde “Kasîde Li-Medhi Sultân Selîm Hân” başlıklı ve 40 beyittir. 17. beytinden itibaren Sultan II. Selîm'in övüldüğü kasîdenin son kısmında Rahmî şöyle figân eder:

Figân iderse nola **Rahmî** 'andelibāsâ
Zamâne gonca-i maķşûdın itmedi hândân

Bu enbuhî kafes içinde bülbül-i zârem
Şikeste-bâl idüpdür havâdiş-i devrân

Ne rûzgâr müsâ'id ne baht-ı devlet yâr
'Aceb mi ra'd gibi dâyim eylesem efğân

Felek sitfesi bir yaña ta'ne-i a'dâ
Diyâr-ı gurbet-i kürbetle gayret-i aqrân (8a)

Burada özellikle ikinci beyitte şairin kalabalık, çokluk kafesi içinde inleyen bir bülbül olduğunu ve olayların kolunu kanadını kırıp kendini çaresiz bıraktığını söylemesi ilginçtir. Şâir kalabalıklar içindeki yalnızlığını ve çaresizliğini böyle dile getirmektedir. Bu kasîdenin bazı beyitlerinde ayrıca gündelik hayatla, âdetlerle ilgili söyleyişlere de rastlanmaktadır. Meselâ, aşağıdaki iki beyitte; çocukların deynekten atlara binmeleri ve kurban kanının çocukların alınına sürülmesi âdeti görülmektedir.

Şu tıfl-ı nevrese beşzer ki ola çûba süvâr
Şükûfe şâh-ı tekâverde kim ola püyân

Gül itdi hançer-i hâr ile bülbülü kurbân
Cebîni üzre çodı tıfl-ı gönca kaçre-i kân (7b)²⁴

Rahmî Divanı'ndaki dokuzuncu kasîde *nergis* redifli ve 51 beyittir. Kasîdenin medhiye bölümünde "mîr-i iklim-i sühen" diye tavsîf edilen "Nişancı Beg" övülmektedir. Burada bahsedilen Nişancı Bey'in; 1544/45-1557 yılları arasında Kanunî'nin nişancılığını yapan, Nişânî mahlasıyla şiir de söyleyen ve şâirlere yakınlığıyla tanınan Nişancı Celâl-zâde Mustafa Çelebi (ö. 1567) olması ihtimal dahilindedir. Ayrıca Rahmî'nin Mustafa Çelebi'nin kardeşi Celâl-zâde Sâlih Çelebi(ö. 1565)'den mülâzım olmuş olması da bu ihtimâli kuvvetlendirmektedir²⁵. Arada bir gazelin de söylendiği bu kasîdenin 42-46. beyitlerinde şâir, Nişancı Bey'den yardım ister ve bir anlamda kendisine ihsanda bulunulursa daha güzel hizmetler yapacağını söyler. Arada bir beyitle câhillerin el üstünde tutulduğunu, ehillerin ise acı çekip ayakta kaldığını belirterek dünyanın düzenini tenkit eder.

Mihnet ü derd ile ben zerd ü za'if olduğumu

²⁴ Bu "ağaç at" ve "kurban kanı"nın divan şiirindeki kullanımı konusunda bk. Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara, 1992, s. 20-21, 267.

²⁵ Nişancı Celâl-zâde Mustafa hakkında bk. Haluk İpekten-vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara, 1988, 345-346; Kılıç, *age*, C. II, s. 461-464, 750; *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, s. 278; Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul, 1996, s. 159.

Hâl diliyle diye şorar isen her nergis

Bir nazar nola bu ben hasta[y]ı hoş-hâl itsen
Terbiyet eyleyicek dağı çoğ artar nergis

Ehl olan bāde-veş acı çeküp ayağda kalur
Cāhil olan tütulur başda çü sāğar nergis (9a)

Bu manzûmede de yer yer günlük hayattan sahnelere rastlanmaktadır. Meselâ aşağıdaki beyitlerde başındaki altın leğenle gelinin ardından giden bir cāriye ve uyuklayan bir insanın elindeki tesbihini düşürmesi hayâlleri fark edilmektedir.

Nev-‘arūs-ı gülün ardına düşüp cāriye-vār
Götürür başınun üzre legen-i zer nergis (8a)

H‘āb gālîbdî anuñçün düşürür destinden
Jāleden gerçi alur sübha-i gevher nergis (8b)

Bursalı Rahmî Divanı’ndaki onuncu kasîde 34 beyitten oluşmaktadır. Kasidede Muhammed isimli ve üst mertebede makam sahibi olduğu anlaşılan biri övülmekte ve bayramı tebrik edilmektedir. Burada kasidenin sunulduğu kişinin Sokollu Mehmet Paşa (ö. 1578) olabileceği akla geliyorsa da buna dair elimizde bir delil yoktur. Bir idiyeye olan bu kasîdede Rahmî kendini “*bebğâ-yı şeker-hâ*” (şeker çiğneyen papagan, mecazen tatlı sözlü, güzel ve dokunmaz sözler söyleyen), “*bülbül-i gûyâ*” (söz söyleyen, konuşan bülbül) sıfatlarıyla övmektedir.

Girişinde bir bahar tasvirinin yapıldığı on birinci kasîde, adı anılmayan bir paşa için yazılmıştır. Tamamı 30 beyit olan bu kasîde, daha önce Sabahattin Küçük tarafından yayınlamıştır²⁶.

Divanda bundan sonra gelen kasîde *karanfîl* rediflidir ve “Kasîde” başlığıyla yazılmıştır. Ancak ilk beyti kafiyeli değildir ve bu hâliyle bir kıt’a gibi görünmektedir. Bununla birlikte tamamı 14 beyit olan manzûmenin muhtevâsına bakıldığı zaman, sadece baş kısmı eksik bir kasîde olduğu hemen anlaşılmaktadır. Çünkü daha ilk beyitte padişah Sultan Süleyman övülmeye başlanmakta, daha sonra şâir padişah’tan yardım istemekte, övünmekte ve son beyitte de dua etmektedir. Manzûme bu yönden bakılınca giriş kısmı olmayan bir kasîdedir ve çalışmamızda da öyle değerlendirilmiştir.

Rahmî Divanı’nda kasîdelerden sonra 9 beyitlik bir kıt’a yer almaktadır. Divandaki tek tarih manzûmesi olan bu kıt’a, “Tārîh-i Raḥmî Berāy-ı Cülüs-ı Vezāret-i Meḥemmed Paşa” başlığını taşımakta ve

Tārḥ idüp sırrını devrān didiler tārḥin

²⁶ Küçük, *agm*, s. 441-444.

Lāyık-ı mühr-i Süleymān Mehemmed Paşa (11a)

beytiyle sona ermektedir. İkinci mısradaki harflerin ebced hesabına göre rakam değerlerinin toplamı 973 çıkmaktadır. Böylece burada sözü edilen Mehmet Paşa'nın H. 972/M. 1565'te veziriazam olan Sokollu Mehmet Paşa olduğu anlaşılmaktadır.

Divanda daha sonra musammatlar bulunmaktadır. Karışık vaziyette yazılmış ve toplam 23 adet olan musammatlardan; 4'ü tesdîs, 13'ü tahmîs, 1'i muhammes, 2'si müseddes, 1'i murabba, 2'si tercî-benttir. Tesdîslerden dördü de mütekerri niteliktedir. İlk tesdîste

Gāh şağan gāh hāsta gāh şād u geh melūl
Gāh sulţān-ı cihānem gāh bir āzāde kıl (11b)

ikincisinde

Nağd-i hayātı hāk-i derūnde nişār idüp
Geldüm kapağa hıdmetüni ihtiyār idüp (12a)

üçüncüsünde

Fer viren māha cemāl-i bā-kemālūndür senūğ
Mihre hañcerler çeken iki hilālūndür senūğ (12a)

dördüncüsünde ise

Hāk-i pāyūğ tūtyā-yı dīde-i hūnbār imiş
Ĥamdü li'llah kim görecek gözlerümüz var imiş (21a)

beyti her bentte tekrar edilmektedir. Öncekilerde başlık olmasına rağmen dördüncüde başlık yoktur. Ayrıca üst kısmı yazmada boş bırakılmış ya da sonradan silinmiş olan bu manzûme ilk bendi dört, ikincisi altı mısra olan iki bentten oluşmaktadır, yani eksik olarak yazılmıştır. Manzûmenin tesdîs olduğu ise, mükerrer beyit Necâtî Bey Divanı'nda görüldükten sonra anlaşılmıştır²⁷. Önceki beyitlerin kime ya da kimlere âit olduğu şimdilik bilinmemektedir. Manzûmelerden ikincisinde bir yardım isteği söz konusu edilmiştir, diğerlerinde ise âşikâne bir içerik fark edilmektedir. Divan'da "Tesdaîs" başlığını taşıyan ikinci manzûme, daha önce Ali Nihat Tarlan tarafından "Müseddes" başlığıyla yayımlanmıştır²⁸. Bu manzûmenin tesdîs mi müseddes mi olduğu konusu, yapılacak ayrıntılı taramalardan ve divanın ortaya çıkması ümit edilen yeni nüshalarının incelenmesinden sonra anlaşılacaktır.

²⁷ Tesdîs edilen beyit için bk. *Necatî Beg Divanı*, Haz. Ali Nihat Tarlan, Ankara, 1992, s. 262.

²⁸ Tarlan, *age*, s. 14-15.

Rahmî Divanı'nda kayıtlı olan 13 tahmîsten 5'i Hayâlî'nin, 3'ü Necâtî'nin, 3'ü Muhibbî'nin (Kanunî Sultan Süleyman), 1'i Yahyâ Bey'in, 1'i de Celâl-zâde Sâlih'in gazeline yazılmıştır. Burada tahmis edilen gazellerin büyük çoğunluğunun XV ve XVI. yüzyılın en önde gelen şairlerine âit olması dikkati çekmektedir²⁹. Anlaşılan Rahmî kendine bu şairleri örnek olarak kabul etmiş, belki de bunlarla denklik iddiasında olduğunu, söz yarıştırabileceğini göstermek istemiştir. Yukarıdaki rakamlardan da anlaşıldığı üzere Rahmî Divanı'nda en fazla tahmîs edilen şiir Hayâlî'nindir. Bir bakıma Rahmî, şiir vadisinde Hayâlî'yi kendine üstat ve örnek olarak almıştır. Nitekim tahmîslerinden altıncısında Hayâlî'yi "*dehrün sühendânî*" diye nitelemektedir. Ayrıca şâir, Ahdî Tezkiresi'nde de "*tarz-ı gazelde tev'emân-ı Hayâlî*" yani Hayâlî'nin ikizi, benzeri olarak tanıtılmaktadır³⁰. Bütün bunlar bize Rahmî'nin edebî kişiliği üzerinde en fazla tesir eden şairin de Hayâlî olduğunu göstermektedir. Daha sonra 3'er gazelle Necâtî ve Muhibbî gelmektedir. Tahmîs edilen şiirler arasında Hayâlî'nin

Cihân-ârâ cihân içindedür ârâyı bilmezler
O mâhîler ki deryâ içredür deryâyı bilmezler

Muhibbî'nin

Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes şîhhat gibi

şeklinde başlayan ve Necâtî'nin içinde

Beni ağlañ beni kim üstüme gelmez ölicek
Bir avuç toprak atar bād-ı şabâdan ğayrı

beyti de geçen gazeli gibi meşhur şiirler de bulunmaktadır. Rahmî'nin tahmîslerine örnek olmak üzere, Hayâlî'nin gazellerinden birine yazdığı tahmîsi aşağıya alıyoruz.

[*mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün*]

- 1 Cihân ğarğ-âb olupdur dîde-i eşk-i revānumdan
Felekler nîl-reng olmuş durur dūd-ı duĥānumdan
Melekler bāl ü per yakmış durur sūz-ı nihānumdan
Düşelden ayru şeydâ dil meh-i nâ-mihribānumdan
Kevâkib her gice yummaz gözün âh u fiġānumdan

²⁹ Adı geçen Celâl-zâde Sâlih Çelebi'nin, Rahmî'nin medreseden mülâzım olduğu hocası olduğunu daha önce belirtmiştik. Kaynaklarda da Sâlih Çelebi'nin zaman zaman şiir yazdığı nakledilmektedir. Bk. Canım, *age*, s. 348; *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, 278. Sâlih Çelebi'nin gazeli için bk. *Divan-ı Sâlih Çelebi (Celâl-zâde)*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Yz. Nu. 3846, vr. 49b.

³⁰ Solmaz, *age*, s. 312.

- 2 Bugün Ferhād-veş bir ‘āşıkam miḥnet diyārında
Güli rüsvāy ider dāğ-ı tenüm ğam şāhsārında
Mekān itsem ‘aceb midür melāmet kühşārında
Ben ol bāz-ı hümā-şaydem ki ‘ālem merġzārında
Nice ‘anġā gibi yavru uçurdum āşiyānumdan
- 3 Devāt-ı ğam olupdur gerçi kim bu çeşm-i giryānum
Midād-ı sürhdür anuñ içinde eşk ile kınum
Yazuban mācerā-yı derd-i ‘ışkı kilik-i müjgānum
Maḥabbet-nāmelerdür kim saña irsāl ider cānum
Ben öldükde seg-i kūyuñ götürse üstüh‘ānumdan
- 4 Nola Mecnūn-ı ‘ışk olsam ezel taqđiridür çünkim
Tenümde mūlarum yir yir cünün zenciridür çünkim
Bu yolda cān-feşānlık ‘āşıkun tedbiridür çünkim
Şanavber gibi baġrum başlu olsa yiridür çünkim
Murādum mīvesi bitmez nihāl-i ergāvānumdan
- 5 Derūnuñ **Rahmiyā** ālāyiş-i ğamdan kılıp hālī
Yüri bir ihtiyāruñ ol reh-i ‘ışkında pā-māli
Kalendar-veş tırāş it levh-i dilden haṭṭ-ı āmāli
Hayālī tekye-i ‘ışkuñ olup meczüb-ı abdālī
*Gedālar gibi geçmek isterem nām u nişānumdan (13a)*³¹

Rahmî Divanı’ndaki tek muhammes, tahmîslerin arasında kayıtlıdır. Bu muhammes,

Gāh fūrkat gāh ḥasret gāh miḥnet gāh ğam (14b)

mütekerrir mısraı etrafında söylenmiştir ve beş bentten oluşmaktadır.

Bursalı Rahmî Divanı’nda “Müseddes-i Rahmî Çelebi” ve “Müseddes” başlıklarını taşıyan iki müseddes bulunmaktadır. Bunlardan birincisi

Hāṭırum maḥzūn u baġrum hūn u baḥtum ser-nigūn
Şabra ṭākat kalmadı ġāyet zebūn oldum zebūn (17b)

ikincisi ise,

Öldürür āḥir belālarla dirġā ğam beni
Gözüme ‘ālem görünmez seyr ider ‘ālem beni (20b)

³¹ Tahmîs edilen şiir için bk. *Hayālî Divanı*, Haz. Ali Nihat Tarlan, Ankara, 1992, s. 223. Gazelin *Hayālî Divanı*’ndaki ile buradaki şekli arasında bazı küçük farklar vardır.

mütekerrir beyitlerinin etrafında söylenmiştir ve beşer benttir. Bu müseddesler de daha önce Ali Nihat Tarlan tarafından yayımlanmıştır³².

Bursalı Rahmî'nin divanında yer alan ve daha önce yayınlanmayan diğer bir musammat da murabbadır. Divandaki tek murabba 9 bentten oluşmaktadır. İçeriği medhiye ve yardım isteği olan, fakat kime hitaben yazıldığını şimdilik bilemediğimiz bu murabbain mütekerrir mısraını aşağıya yazmakla yetiniyoruz:

Ey ıapıı maııad-ı aııı vü ıapıı dâr-ı sürür (18a)

Bu murabbayı takiben Rahmî Divanı'nda iki adet de tercî-bent bulunmaktadır. Metinleri daha önce yayımlandığından bunlar üzerinde fazla durmaya gerek görmüyoruz³³.

Bunlardan sonra Rahmî Divanı'nın en hacimli bölümü sayılabilecek gazeller bölümü gelmektedir. Divan'da toplam 160 gazel bulunmaktadır. Kaynakların Rahmî'nin epeyce gazeli olduğunu söylemeleri³⁴ göz önüne alınırsa bu gazellere yeni ilavelerin olması mümkün ve muhtemeldir. Elif'ten başlayıp ye'ye kadar Arap alfabesine göre sıralanmış olan gazeller bölümünde ذ, ص, ض, ظ ve ع harfleri ile biten gazel yoktur. Kafiyelelere göre gazel dağılımı şu şekildedir:

ا	6	ر	42	ك	5
ب	3	ز	6	ل	3
ت	6	س	1	م	10
ث	1	ش	5	ن	20
ج	1	ط	1	و	2
ح	1	غ	1	ه	23
خ	1	ف	2	ی	15
د	2	ق	3		

Burada birçok divanda olduğu gibi r kafiyesiyle yazılan gazellerin çokluğu dikkati çekmektedir.

Rahmî'nin gazelleri umûmiyetle sanatkarâne bir edâ ile yazılmış ve ince hayallerle süslenmiştir. Bazı şiirlerin edâ ve söyleyiş itibarıyla Hayâlî'nin gazellerine olan benzerliği hemen fark edilmektedir.

Gazellerde hâkim olan konular; aşk, aşkın çeşitli halleri, sevgili ve güzelliği vs.dir. Ayrıca aşağıdaki gazelde olduğu gibi ayrılıktan, yalnızlıktan şikâyet de divanda önemli bir yer tutar.

³² Tarlan, *age*, s. 15-19.

³³ Tarlan, *age*, s. 8-13.

³⁴ Solmaz, *age*, s. 312; Şemseddin Sami, *age*, C. 3, s. 2270; Bursalı Mehmed Tâhir, *age*, C. 2, s. 180.

[fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün]

- 1 Ne dil-i haste-i mecrūhuma merhem bulunur
Ne zamān ğuşşaları def‘ine hem-dem bulunur
- 2 Ne perîşānlıġımı hātır-ı sevdā-zedenüġ
Merhamet eyleyüben bir şorar ādem bulunur
- 3 Ne ğam-ı ‘ışk-ı nigār ile şikeste dilümüz
Rāzını bilmege mūnis-i maħrem bulunur
- 4 Bulmazam niçe kim sa‘y iderem şādlıġı
Şādlık ister iken belki niçe ğam bulunur
- 5 **Rahmiyā** yār vişāline qarīb olduġça
Āh kim her yaġadan māni‘-i muħkem bulunur (30a-30b)³⁵

Rahmî’nin, kasîdelerinde olduġu gibi, gazellerinde de günlük hayatı, âdetleri şiirinde önemli bir unsur olarak kullandığı, maksadını ifade için sık sık günlük

³⁵ Bu gazel, içinde

Ne yanar kimse başa âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapum bād-ı şabādan gayrı

beytinin de bulunduġu Fuzûlî’nin meşhur “gayrı” redifli şiirini hatırlatmaktadır. Yine Rahmî ile Fuzûlî’nin şu beyitlerinde de benzerlikler bulunmaktadır:

Nev-‘arūs-ı gülünj ardına düşüp cāriye-vār
Götürür başınuj üzre legen-i zer nergis (Rahmî)

Saġa gül-şende nisār itmek için her nergis
Götürüpdür başa altun dolu bir sîm şabak (Fuzûlî)

Şu tıfl-ı nevrese beşzer ki ola çüba süvār
Şüküfe şāh-ı tekāverde kim ola püyān (Rahmî)

Pehlevānlar bād-pālar segridende her taraf
Tıfl hem cevlan eder ammā ağaçdan atı var (Fuzûlî)

Bu beyitlerde olduġu gibi, Rahmî ile Fuzûlî’nin şiirleri arasında söyleyiş, ses, anlam ve yapı bakımından kısmen benzerlikler bulunabilirse de, sözü daha fazla uzatmamak için bu konuya ayrıntılı olarak girmiyoruz. 1556’da vefat eden Fuzûlî ile 1567’de ölen Rahmî’nin birbirlerinin eserlerini okuyup okumadıkları meçhuldür. Ancak bildiğimiz bir şey var ki o da, her iki şâirin de Necâtî ve Hayâlî’nin şiirlerini okuyup onlardan etkilendikleridir. Rahmî’nin şiirleri üzerindeki Necâtî ve Hayâlî tesiri ile ilgili yazımızda bilgiler verilmiştir. Necâtî ve Hayâlî’nin de dahil olduġu Anadolu şairleriyle Fuzûlî’nin ilişkisi konusunda ise şu yazıya bakılabilir: Mehmed Çavuşoġlu, “Fuzûlî ve Anadolu Şâirleri”, Osmanlı Araştırmaları, XXV (M. Çavuşoġlu’na Armağan-I), İstanbul, 2005. Fuzûlî’nin şiirleri için bk. *Fuzûlî Divanı*, Haz. Kenan Akyüz-vd., Ankara, 1990.

hayattan alınmış hayâllere başvurduğu görülmektedir. Neredeyse ayrı bir yazıya konu olabilecek bu meseleye dair aşağıda birkaç örnek vermekle yetiniyoruz:

Ruğların seyr idicek zülfi esîr itdi dili
Rûm ilinden şu dilâver gibi kim kul götürür (27b)

‘Ayb-bîn olup itme dîdeği bâz
Dik gözün ignelerle ey şehbâz (32a)

Yağdı nâr-ı ‘ışka ruhsârıñ derûnum kişverin
Şehr-i İstanbûla döndi âteş-i sūzâna ğarğ (33b)

Mekteb-i bâğda gül bülbüle destân oğıdur
Şol mu‘allim gibi kim tıfla Gülistân oğıdur (29a)

Anlaşılabacağı üzere beyitlerden ilkinde Rumeli’den köle, belki de devşirme getirme, ikincisinde doğan’ın gözlerinin dikilmesi³⁶, üçüncüsünde tarihte meşhur olan İstanbul yangınları, dördüncüsünde ise mektepte bir muallimin çocuklara Gülistan okutması konusuna değinilmektedir.

Rahmî Divanı’nda fazla olmamakla birlikte yer yer tasavvufî söyleyişler de dikkati çekmektedir. Belki de Hayâlî’nin etkisiyle söylenmiş bu beyitlere örnek olmak üzere aşağıya birkaçını alıyoruz.

Rahmî yüri bir mürşide ir Edhem-i vağt ol
Gey efser-i ‘ışkı başa sultânlığı terk it (23a)

Dünyâya ki biz sîne dögüp vây ile geldük
Monlâyilerüz encümene nây ile geldük (34b)

İlk beyitte şâir bir mürşide bağlanmayı tavsiye etmektedir. İkinci beyit okunduğu zaman ise insan, şâir acaba Mevlevî miydi, diye düşünmekten kendini alamamaktadır. Aşağıdaki beyitte ise Rahmî zâhide şöyle nasihat etmektedir:

Çalender ol ışık ol pā-bürehne abdāl ol
Cihân didükleri köhne sarâyı terk eyle (41a)

Rahmî şiiplerinde memleketi olan Bursa’dan pek bahsetmemektedir. Yalnız bir beytinde Bursa’yı ve Pınarbaşı’nı şöyle anmaktadır:

Vucūdum Rağmiyâ şahrâ-yı ğamda şehr-i Bursadur

³⁶ Bu konuda Ahmet Atilla Şentürk’le yapılan konuşma için bk. Nilay Özer (Dosya Editörü), “Reddedilen Mirasın Zor Anahtarı: Divan Şiiri II”, *Yasakmeyve*, Yıl 2, S. 12 (Ocak-Şubat 2005), s. 45.

Revān olup kesilmez şan ki çeşmümdür Pınarbaşı (44a)

Kaynaklar Rahmî'nin küçük yaştan itibaren ilim yoluna girdiğini nakleder. Nitekim daha sonradan müderris olarak bunu devam ettirmiştir. Ayrıca nazmıyla da meşhur olan Rahmî, ilim ehli oluşunu, şiirle inşânın kendi için çok da önemli olmadığını şöyle dile getirmektedir:

Zū-fünūnam nazm ile buldum cihānda iştihār
Fenn-i ednādur yanumda şi'r ile inşā benüm (36a)

Diğer taraftan kendini “*Hüsrev-i mülk-i sühan*”, “*emîr-i mülk-i nazm*” olarak gören Rahmî, söz ustalarının kendisinin nâlelerini her defter ve divana naksettiklerini ifade eder.

Hüsrev-i mülk-i sühan olduğumu vire haber
Rahmiyâ bu gâzelüm ger ire Selmân eline (43a)

Sol emîr-i mülk-i nazmam kim sühanverler benüm
Nâlem eyler **Rahmiyâ** her defter ü dīvāna nakş (32b)

Üstteki beyitte olduğu gibi Rahmî'nin bazı beyitlerinde İran şâirlerine üstünlük iddiasını görürüz. Bir XVI. yüzyıl Türk şâirinin İran şâirlerine bakışını gösteren bu beyitlerden birkaçını da aşağıya yazıyoruz.

Rahmiyâ nazm-ı Nizâmîye müşâbih dir idi
Güş-ı Selmāna irişse kelimât-ı hasenüm (36b)

Rahmî[y]i şandı her biri Câmî-i rûzgâr
Bezm-i sühanda bahş idicek çok ‘Acemle ben (38b)

Bu hasen tarzı kemâl ile hayâlatın görüp
Rahmiyâ taşın idüp Hüsrev ide ahsen başa (21b)

Yazımızda son olarak Rahmî'nin şiir görüşüyle ilgili dikkatimizi çeken iki hususu kaydetmek istiyoruz. Rahmî şiirinde umûmiyetle mânâya önem vermiş, çok gösterişli, ağır ve gereğinden uzun söyleyişlerden kaçınmıştır. Bu uygulamasını divanında teorik olarak da ifade etmiş, mânâyı lafza fedâ etmemek gerektiğini söylemiştir. Nitekim bülbüle hitap ettiği aşağıdaki beyitte, güzel konuşuyorsun ama mânâlardan habersizsin, demektedir:

Nice dem-sâz olasin şab'-ı ruhıyla ey bebgâ
Sühân-güşin ma'ânîden velkin bî-habersin sen (37a)

Şâirin aşağıdaki kıt'ası da bize poetikası konusunda önemli bir ipucu vermektedir. Rahmî'ye göre, gösterişli, güzel sözler söylemek insana çok şeref verir, ama ihtiyaç miktarınca söz söyleyip susmak daha akıllıcadır.

ȚumturaȚ-ı meĥâsin-i elfâz
Virür insâna çok şeref ammâ

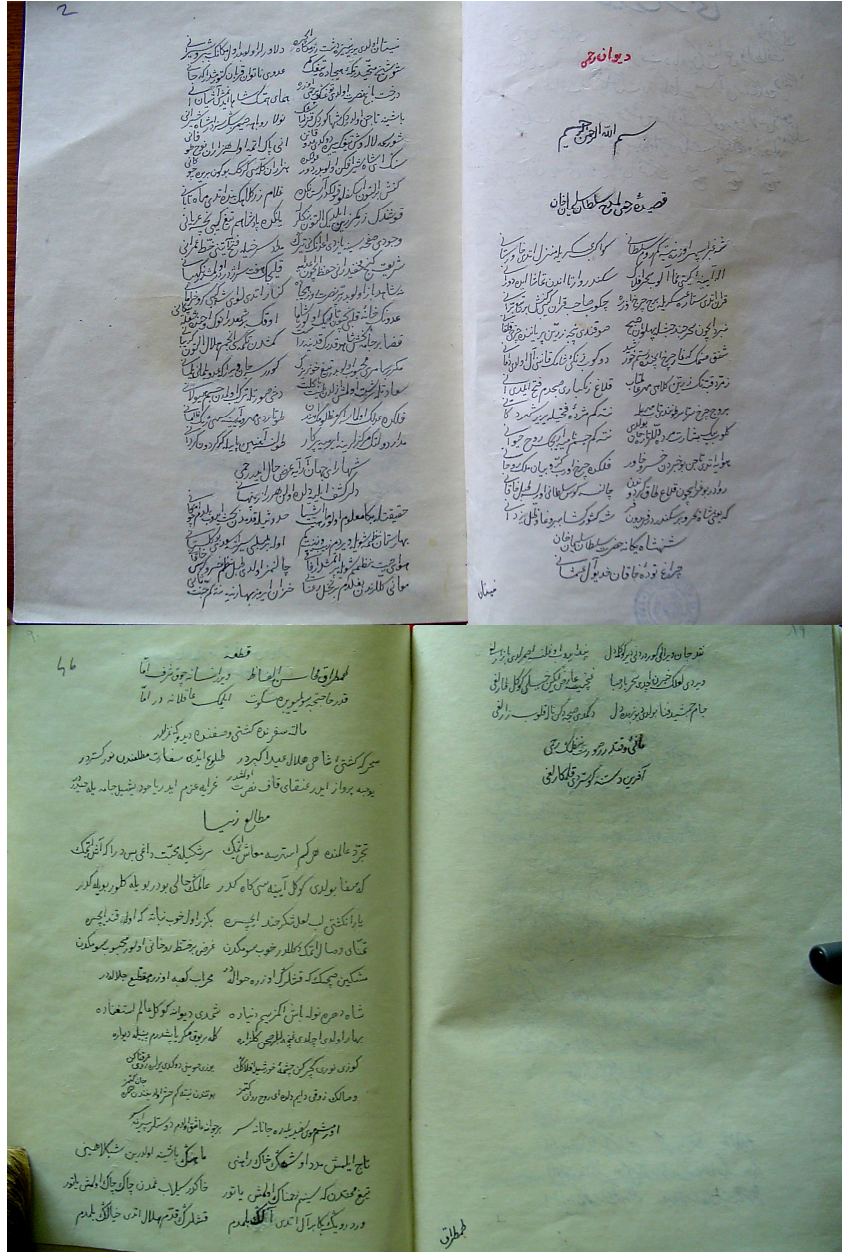
Țadr-i ĥâcette söyleyüp sükût
Eylemek 'âķilânedür ammâ (46a)

Sonuç olarak; son zamanda tespit edilen XVI. yüzyılın değerli şâiri Bursalı Rahmî'nin divanı, ilk defa bu yazımızla ilim âlemine tanıtılmış olmaktadır. Üzerinde durulan nüsha, şimdiki bilgilerimize göre Rahmî Divanı'nın bilinen yegâne nüshasıdır. Her ne kadar muahhar bir nüsha olsa ve muhtemelen Rahmî'nin şiirlerinin tamamını içermese de hâlen bu konuda elimizdeki tek kaynak durumundadır. Bu divan; Rahmî'nin hayatı, hayatında münâsebette bulunduğu kişiler, özellikle edebî kişiliği ve devrin edebî çehresi hakkında çeşitli bilgiler vermesi yönüyle dikkate değer niteliktedir. Ayrıca, şâirin bilinmeyen epeyce şiirini içermesi yönüyle de önemlidir. Eser, Rahmî'nin mecmualarda yer alan ve divanda bulunmayan manzûmeleri de eklenerek en kısa zamanda ilgililerin istifadesine sunulacaktır.

KAYNAKLAR

- Aynagöz, Pervin, "Bursalı Rahmî'nin Gül-i Sad-Berg'i Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, C. 3, S. 1 (1989).
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Mü'ellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, Beyrut, 1992.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ-Keşfi'z-Zünûn*, Beyrut, 1992.
- Beyânî Mustafa bin Cârullah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, Haz. İbrahim Kutluk, Ankara, 1997.
- Birici, Sevim, *Bursalı Rahmî Şâh u Gedâ*, Fırat Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1996.
- Boranoğlu, Turan, *Bursalı Rahmî Çelebi Divanı'nın Tahlili*, Fırat Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1997.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, Ankara, 2000 (İstanbul, 1333'ten tıpkıbasım).
- Canım, Rıdvan, *Latîf Tezkiretü's-Şu'ara ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Ankara, 2000.
- Çavuşoğlu, Mehmed, "Kaside", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-417 (Temmuz-Eylül 1986).
- Çavuşoğlu, Mehmed, "Fuzûlî ve Anadolu Şâirleri", *Osmanlı Araştırmaları, XXV (M. Çavuşoğlu'na Armağan-I)*, İstanbul, 2005.

- Divan-ı Rahmî*, Ankara Millî Kütüphâne, Yz. A 6803/1.
- Divan-ı Sâlih Çelebi (Celâl-zâde)*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Yz. Nu. 3846.
- Erişen, Gülgün, *Bursalı Rahmî ve Gül-i Sad-Berg'i*, Ankara Üniversitesi, SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1990.
- Erişen, Gülgün, "Bursalı Rahmî ve Gül-i Sad-Berg'i", *Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, C. 10, S. 1 (1992).
- Hayâlî Divanı*, Haz. Ali Nihat Tarlan, Ankara, 1992.
- İpekten, Haluk, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul, 1996.
- İpekten, Haluk-vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara, 1988.
- İsen, Mustafa, "Yürü Var Gel Araptan Ya Acemden", *Ötelerden Bir Ses Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara, 1997.
- Kaf-zâde Fâizî, *Zübdetü'l-Eş'âr*, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum, Nu. 1325.
- Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmî'l-Kütübü ve'l-Fünûn*, Beyrut, 1992.
- Kılıç, Filiz, *Meşârü's-Şuarâ İnceleme Tenkitli Metin*, Gazi Üniversitesi, SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1994.
- Kınalı-zâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, Haz. İbrahim Kutluk, C. 1, Ankara, 1989.
- Kut, Günay, *Heşt Bihîşt Sehî Beg Tezkiresi*, Harvard, 1978.
- Küçük, Sabahattin, "16. Yüzyıl Şâirlerinden Bursalı Rahmî Çelebi ve Şiirleri", *MÜFEF Türklük Araştırmaları Dergisi*, Âmil Çelebioğlu Armağanı, S. 7 (1993).
- Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Haz. Mustafa İsen, Ankara, 1994.
- Mehmed Süreyyâ, *Sicil-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, Haz. Mustafa Keskin-v.d., İstanbul, 1996.
- Mesîhî Divânı*, Haz. Mine Mengi, Ankara, 1995, s. 231.
- Millî Kütüphane Yazmalar Katalogu-VI (Türkçe Divanlar)*, Haz. Müjgan Cunbur-vd., Ankara, 2001.
- Necâtî Beg Divanı*, Haz. Ali Nihat Tarlan, Ankara, 1992.
- Onay, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara, 1992.
- Özer, Nilay (Dosya Editörü), "Reddedilen Mirasın Zor Anahtarı: Divan Şiiri II", *Yasakmeyve*, Yıl 2, S. 12 (Ocak-Şubat 2005).
- Solmaz, Süleyman, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâsı*, Ankara, 2005.
- Şemseddin Samî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Ankara, 1996 (İstanbul, 1306'dan tıpkıbasım).
- Tarlan, Ali Nihat, *Şiir Mecmualarında XVI. ve XVII. Asır Divan Şiiri, Rahmî ve Fevrî*, İstanbul, 1948.
- Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî*, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara, 2001.

Divan-ı Rahmî'nin başlangıç ve bitiş sayfaları.